

Ummæle av *Språket som vart norsk*

Sverre Stausland Johnsen

Universitetet i Oslo

1 Innleiing

På hausten i 2019 kom ei ny målsogobok på marknaden: *Språket som vart norsk. Språkhistorie frå urnordisk til 1800-talet*. Ivar Berg, hågsynar i norderlendsk målkunna på NTNU, hev ritat henne, og ho er utkomi på Universitetsforlaget.

Det er munga målsogobøker fyre norsk å få kaupt no, og det er rimelegt å spyryja um det er torv til endå ei. Til det segjer Berg detta (s. 5):

[Me har] ikkje lenger [...] høvelege lærebøker; anten er dei for omfattande, eller dei har for lite eldre språkhistorie og særleg gamalnorsk (etter mitt syn).

Berg kjem ikkje inn på kvat bøker som hev desse lyti, men det er liklegt at han hugsar på Indrebø (2001), som er nokot romstor fyre nyemningar i dag, Torp og Vikør (2014), som hoppar yver det gamalnorska målstiget i utgreidingi, og Nesse (2013), som Berg sjølv hev dømt å ikkje vera høvande på allskulastiget (2013: 297).

Det stend ikkje i boki kven ho er etlad, men bak på umværet stend det at ho er «veleigna som pensumlitteratur ved universitet og høgskular». Det er ei helder tunn bok der utgreidingi er på vel 120 sidor, og det kann ikkje vera ev i at ho er etlad deim som ikkje hev voret burti onnor målsoga en det dei hev nomet på framhaldsskulen. Di må boki vera tiltakande på 1000-stiget, dei kallar, på allskulen.

Boki er deild i seks stykke. Fyrsta stykket (s. 15–25) er ei framlegging av kvat målsoga og målsogogransking er. Andra stykket (s. 27–39) dryfter up-

* Takk til Thorgeir Holm fyre gjennomlesnad og ordskite.

phavet åt målet vårt og den frumnorderlendske tidbolken. Tridja stykket (s. 41–78) er um gamalnorsk, og er det lengsta stykket i boki. Fjorda stykket (s. 79–107) er um millomnorsk, og tek fyre seg korso gamalnorsk brigdest til dei nynorske målføri. Femta stykket (s. 109–123) heiter «Inn i nytida» og ser på danatidi og skiftet frå norskt til danskt bokmål i Norig. Setta og sidsta stykket (s. 125–134) er um namnet «norsk» og tokknaden um eit norskt mål. Bak i boki er det eit vedlegg på fjora sidor um målkunna, og heilt attarste boktilvisingar og eit upptal med uppslagsord.

2 Ålment

Sidan boki er so stutt, er ho høveleg på skeid der den gamla målsogo berre er ein lut av det næmingarne skal igjenom. Men på skular der eit innføringsskeid gjev myket rom åt den gamla målsogo, vert denne boki for grunn. Det er likt til at boki vart ritad fyre norderlendsklaupet på NTNU, der den gamla målsogo ikkje synest femna meir en ein tridjung elder fjordung av innføringsskeidet *Språkhistorie og talemål*. Men i dag synest dét vera vanen på flestalle skularne i landet, og på den visi hev boki funnet sin rette stad.

Ulikt Torp og Vikør (2014), der den «indre» og den «ytre» målsogo vert utlagda i kvar si bokhalva, vel Berg å leggja deim fram i lag innanfyre kvar tidbolk. Det er so me kjenner det or *Norsk målsoga* (Indrebø 2001), og ei sovori avdeildng er meir lagleg når ein skal lesa seg igjenom sogo.

Men som han kann sjå av namnet på boki, stadnar utgreidingi ved veldeskiftet i 1814. Berg segjer ikkje nokot um kvi boki stadnar der, og når ho er so stutt som ho alt er, burde det vera endafamt å leggja til eit stykke som fører henne fram til i dag. Eit nytt stykke um målsogo etter 1814 kann byggja på ei horg med kjeldor fyre bokmåli og målstriden i denne tidbolken, og når det gjeld talamálet, hev me no boki *Talemål etter 1800* (Sandøy 2015) å tyfta utgreidingi på.

Ugreido med ei målsogobok som stadnar i 1814, er at fyrelesaren fyre eit målsogoskeid då må hava ei onnor bok attved som tek fyre seg tidi etter 1814. Men flestalla målsogobøker tek fyre seg heila målsogo, og dimed endar det med at næmingarne sit med tvo bøker um den gamla målsogo. Skal ein sleppa frå eit slikt uføre, må ein finna ei målsogobok som tek til i 1814. Etter det eg veit, finst det berre éi sovori bok å få no, og det er Jahr (2019). Berg mælte um fyrsteutgjevi av den boki i 2016, og kom til at ho var «høveleg i undervisningssamanheng på lægre nivå» (Berg 2016a: 115). Det kann synast som boki *Språket som vart norsk* radt er ritad fyre eit skeid der Jahr (2019) vert lesi. Det

kann godt vera tilfellet på NTNU, men på andre skular kann synararne vilja bera seg undan *Språket som vart norsk*, um dei samstundes lyt binda seg til Jahr (2019).

Ein som vil fåst med å greida ut um gamalnorsk fyre næmingarne, kjem i det skorfestet at gamalnorsk samstundes er eit framandmål og det gamla heimamålet. Det ålmenna talamålet i Norig i dag er so myket avnorskat (Stausland Johnsen 2019) at næmingarne ikkje lenger hev eit godt grunnlag å standa på når dei vil taka til seg gamalnorsk. Men skular ein næmingarne i gamalnorsk som det var græsk, kann det vera vandt å kveikja hugen fyre det som endå er målet åt ættarfederne deira. I detta stykket hev Berg funnet ein god midveg. Han læst ikkje som gamalnorsk er nokot næmingarne kann taka til seg tvert, men gjerer endå ikkje målet meir framandt en det treng vera, og syner sambandi millom dei gamalnorske og nynorske ordskaði.

Men når det gjeld fyrelogorna i boki, er midvegen ikkje funnen. Her midar Berg både for hågt og lågt på einn gong. I jadaren er det i alt fjortan spurningar åt lesararne, men dei er jamt so letta at det ikkje trongst å gjeva upp svari på enden av kvart stykke. Samstundes er lesestykkeri i boki for vanskalege. Det er ingi umsetjingar og berre fåa ordtydingar og merknader. Eg trur til dømes ikkje at ein nyemning utan hjelp kjem til å skyna at gamalnorsk *morna* er ei bøyging av ordet *morginn*, elder kvat millomnorsk *trjodskædhes* skal vera for eit ord.

Boki stend på norsk. Målføringi er i nokon mun etter gamal gjerd, men samstundes nær det norsk-danska bokmålet på mange håttar – i alle høve frå min synstad. Men sume stader i boki tykkjer eg det er uturvande mange framandord som næmingarne snaudt kann skyna av sjølvom seg. Merke på det er det når me les «akkomodasjon», «divergens», «konvergens», «tradera» og «diferensiasjon». I fleste falli lyt Berg tyda deim ut med vanlege ord, kor som er, og kunde han ikkje då likso godt haldet seg til dei vanlege ordi i staden? Når det til dømes stend «eintal», «fleirtal» og «dualis» i ei og sama setningi (s. 67), må ein spyryja seg kvifyre det ikkje kunde stadet «total» i staden fyre «dualis».

I grunnbøker som denne er det oftaste fått med tilvisingar til bokheimen. Det er synd, for lesarar vil gjerna vita kvar ritaren hev heimtat tilfanget og utgreidingarne sina. Eg hev sjeldan seet nokon grunn til at tilvisingar skal vanta i grunnbøkerna, annat en eit tykke um det elles skulde gjera lesingi tyngre. Berg hev sjølv funnet åt andre ritarar fyre detta. I det nemnda ummælet av boki hans Jahr skriv Berg detta (2016a: 114):

Men eit problem som melder seg for undervisningsføremål, er mangelen på fortlopande referansar “for å lette lesinga” (s. 153; kanskje heller “skrivninga”?).

Men same skorten på tilvisingar er det i denne boki òg, endå um Berg stend på at det er «fleire referansar enn ein ofte ser i lærebøker» (s. 6). Det er kann henda nokot fleire, men det er lika fullt ovlega fåa, og det var mange stader i boki eg skulde likat å vita kvat kjeldo var. Det vert ei sjølvmotsegn når me er so stride med at næmingarne våre skal føra upp kjeldorna sina, samstundes som det vantar kjeldor i dei bøkerna næmingarne ser i.

Prentingi og setjingi av boki er god, og ho er væn å sjå til. Men eg skulde helst seet at den inste jadaren var større, so at ikkje ordi vart standande so langt inn. Ein må draga brædi vel ut, skal han sjå dei inste ordi. Sume stader er det lika vel nokra veilor. På s. 92 er det tvifeld skåskrift i groprodo, på s. 93–94 ser krullen på bokstaven <ç> annarleides ut når han stend einsaman en når han stend i bindslet <ç̄>. På sama sido stend tviprikk <: > i staden fyre lengdarteiknet <: >. På s. 97 stend tavlo langt ut i jadaren, og på s. 136 stend korkje bokstaven /ŋ/ elder skurden nedst på sido med oragravster (vektorgrafikk).

3 Mistak

Med desse ålmenne ordi sagde, er det tidi fyre å ganga grannare inn på einskilde drag og utgreidingar. Mest mætande er det me kann kalla røynelege mistak. Det er ikkje fleire av deim en at eg skal nemna alle eg gådde her, og vonlega kann dei rettast upp i næsta utgjevi.

På s. 28 vert det frumnordværska nemnefallsskapet av ordet *fader* atterskapat til **fader*, men det lyt ha voret **fadēr* (Tremblay 2003: 79).

På næsta sido fortel Berg at «[u]like austgermanske språk vart tala av folkegrupper som [...] til dømes langobardar [...]». Men langbardarne («langskjeggarne») var eit *väst-nordværskt*, ikkje *aust-nordværskt*, folk, og talamålet deira var nærskyldt det høgtysdka (Sonderegger 2003). Det sama stend i dei norske målsogobøkerna (Seip 1955: 5; Indrebø 2001: 33). Som sogogranskaren Ludwig Schmidt ritade alt i 1885 (s. 74):

Dass die Langobarden den Westgermanen, und zwar dem hochdeutschen Stamme angehörten, kann heutzutage Niemand mehr bestreiten.

I samanhaldingi med austnorderlendsk på s. 34 fær me høyra at «[u]rnordisk **wantur* vart [...] gamaldansk *vante*». Gamaldansk **wante* (nemnefallsskapet **wante* er ikkje kjent, berre underfallsskapet *wanta*, sjå Brøndum-Nielsen 1935: 203) er ein *an-stomn*, og kann di ikkje koma beint frå **wantur*, som er ein *u-stomn*.

Berg tidfester den gamalnorske tidbolken til åri 750–1350, og ritar på s. 36 at «før gamalnorsk tid fall kort /æ/ saman med /e/, slik at *i*-omljod av kort /a/ gjev /e/ i gamalnorsk». Samanfallet millom *æ* og *e* skal med andre ord ha hendt fyre 750. Men *æ* og *e* vert enno haldne greidt frå einannan i nordvestlendske og trøndske handrit på 12-talet, 500 år etter at den gamalnorske tidbolken tok til (Benediktsson 1964: 102–104).

På s. 37 kjem Berg med den sama gåløyso me finn i manga andra bøker um gamalnorsk, som er at «det aldri står *a* før ein *u* i neste staving, for då vert *a* alltid endra til *ø*». Men det er ikkje ljodbrigde av *a* framanfyre det bundna kjenneordet *-nu(m)* elder varaordet *-ðu* (Stausland Johnsen 2019: 92–93). Det er jamvel mange døme på detta i dei gamalnorske lesestykki i boki, der me millom annat finn «hjartanu» og «hafðu» (s. 74–75). Ein merksam næming kjem til å spyrja seg: Er so det *aldri* stend *a* fyre ein *u* i næsta stavingi, korso kann det heita *hafðu* då?

I bolken *Avljod* på s. 38 hev Berg rett i at ein lyt «halda omljod og avljod klårt frå kvarandre», men i sama utgreidingi blandar han deim i hop sjølv. I både dømi på ljodsprang i tavla 2.3 held Berg rotljodskiftet i *krupu – kropit* og *bugr – bogi* fyre å vera ljodsprang. Men skiftet *u – o* kjem av *a*-ljodbrigdet (Noreen 1923: 54). I ljodsprangrekkejo stend *u* og *o* på sama stiget, sidan både kjem frå **u* i frumnordværsk (1923: 143). Ein må elles spyrja seg kvifyre *a*-ljodbrigdet ikkje er nemnt i denne boki.

Når me kjem til den nynorske tidbolken, ritar Berg at målet i Aust-Telamork hev dei utjamnade ords-kapi /vot:o/ (norsk ljodskrift *våttå*) og /vuk:w/ (*vukku*) fyre *vita* og *vika* (s. 88). Men soverne ords-kap er ukjende i detta målvaldet. Han må heilt til Nord-Øyterdalen, åder ein høyrer *våttå* og *vukku*.

På næsta sido held Berg fram at «me finn spor etter [jarning] i stadnamn [...] som [...] *Gåpåru* (gno. *Gaparud*) i Trøgstad». Her læt det som det gamalnorska namnet på garden er kjent, men det er det ikkje, so her skulde det stadedt **Gaparud* med ei stjerna. Berg berrlegg ikkje kvat han byggjer på her, men det er likt til å vera Rygh (1897: 11), som ritar at *Gåpåru* «[k]unde tænkes at have lydt Gaparud og at have faaet sin nuv[ærende] Udtaleform ved ‘Ligedannelse’». Men detta kann ikkje vera rett, for ein vokster *a–a > å–å* er heilt ukjend i denne landsluten. Det opphavlega namnet på garden må di ha voret **Goparuð* (Hars-son 2010: 203; Hoel 2019: 147).

På s. 93 fær me *vita* at nynorsk /baʎ:/ kjem frå gamalnorsk «*ball* (AKK.SG)». Men det finst ikkje nokot namnord *ball* på gamalnorsk; skapet er *boll*. Ulikt det nynorska ordet *boll* ‘eista’, kann *ball* vera eit gamalt lån frå dansk elder tydsk.

Nokot dilikt kjem upp på s. 96, der det stend at det gamalnorska skapet *þokk* hev gjevet nynorsk *takk*. Men det kann ikkje ha voret nokon ljodrett vokster *þokk* > *takk*, for gamalnorsk *o* vert aldri til *a* i denne stodo. Ordskapet *takk* må anten hava sjølvljodet frå eit annat bøyingssskap (jf. eig.et. *þakkar*, nem.mt. *þakkir*), elder, som er meir trulegt, ordet er lånt frå dansk.

4 Ulaglege dømme

Det er langt fleire stader i boki der dei framlagde dømi er nokot ulaglege, og der utgreidingarne vert helder misvisande. Det er ikkje rom å lyfta fram alle desse dømi her, so eg skal berre leggja fram sume av deim.

I sama utgreidingi um ljodspranget nemnd ovanfyre (s. 38) legg Berg fram ordet *bugt* ‘buktt’ til dømme på stiget *u* i gamalnorsk. Men detta ordet er eit lånord frå lågtydsk (de Vries 1962: 63) – det heimavaksna skapet er *bót* (som i *hombot*, *kalvbot* og *knesbot*). Sedvanen er å halda seg til nedervde ord når ein gjev dømme på ljodsprang og ljodbrigde i eit mål.

På s. 87 ritar Berg at framburden av det gamalnorska ordet *sótt* i «moderne norsk» er /sot:/ (norsk ljodskrift *sått*). Men gamalnorsk *ó* vert oftaste hoven til /u/, og den fyresagde framburden, både på norsk og norsk-dansk, er med di /sut:/ (norsk ljodskrift *sott*), sjå m.a. Aasen (1873: 730), NO (10: 907), Alnæs (1925: 222), Berulfsen (1969: 299) og Vanvik (1985: 276). Segnaden *sått* er rett nog myket vanleg i dag, men den hev fyrst og fremst opphav i ei bokstavrett framsegging hjå deim som berre kjenner ordet or skrifti og ikkje or heimamålet sitt, og som difyre trur at ordet *sott* må rima på ord som *dott*, *knott*, *skrott*, *spott* og *vott*.

På s. 89 fær me høyra at «jamvektsmål på Austlandet [...] kan ha /vi:ta/». Berg segjer ikkje kvat han legg i «mål på Austlandet», men um me held oss til den vanlega tydingi av *austlendsk* (Jahr 1990: 24; Skjekkeland 1997: 20, 276; Papazian og Helleland 2005: 84–85; Mæhlum og Røynealand 2012: 44–45, 51), då er det ingi austlenske målføre der det heiter /vi:ta/. Dei einaste jamtyn-gdmáli med ordskapet /vi:ta/ er fulla nordvest i Telamork og øvst i Setesdalen. Detta målvaldet ligg på yvergangen millom midlendsk og vestnorsk, og med di tener dei ikkje vel til framsyning av «jamvektsmål på Austlandet».

På sama sido held Berg fram at «me finn spor etter [jamning] i stadnamn heilt ned til [...] Østfold». Men utjamning er ei velkjend og utbreidd ovring i talamálet i Austfold, so det er ingen grunn til å leita fram «spor i stadnamn». I Indre Austfold heiter det til dømes *fålå*, *bråná*, *nåva*, *rōko* og *suļu* frå gamalnorsk *fola*, *bruna*, *hnefa*, *reku* og *svølu* (Hoff 1946).

I dryftingi av brigde i medljodsamband i vestnorsk ritar Berg at «eit område i ytre Hordland har [...] *mm* > *bm*, som inf. *kobma*» (s. 92). Men segnordet *koma* hev ikkje ein gamal lang *mm*, so det er eit litet laglegt døme. Ein gløgg næming kjem til å spyrya kvifyre detta målføret hev *kobma* når ordet på gamalnorsk er *koma*. Her vøre det betre å finna eit ord med retteleg gamal *mm* til døme.

Nokot dilikt finn me i bolken um brigde i dei gamalnorske lange sjølvljodi på s. 96–97, der dømet me fær på tviljodingi av gamal lang /*ø*:/, er skapat /*øyl*/ i setesdalsk. Men detta ordet hadde ikkje gamal lang *ø* på gamalnorsk; ordet var *øl*. Det er uvisst kvifyre detta ordet hev fenget ei sovori tviljoding i setesdalsk (Skomedal 1971: 298), og difyre er det ikkje eit godt døme på denne voksteren. Det er mange ord med gamal *ø* som kunde ha stadet i staden.

I same bolken ritar Berg at det gamla stutta sjølvljodet «/u/ vert framleis uttala om lag slik [han] var i gamalnorsk». Det er myket misvisande, for gamalnorsk /u/ hev ålment fenget ein framskoten framburd, og er med di ikkje lenger eit innljod. Den gamle segnaden [u] er i dag undantaket, og me finn honom oftaste framanfyre nasaljod (Aasen 1864: 13).

Og sidst skal eg lyfta fram eit døme or ordfylgjo. Her dreg Berg fram at «syntaksen på mange vis har stått på gamalnorsk stadium gjennom mellomnorsk» (s. 101). Men det einaste dømet han legg fram på det, er at «me [finn] framleis brot på V2-regelen med verbet fyrst i forteljande setningar». Men den ordfylgjo er kjend frå nynorske målføre med (Mørck 2016: 339), so det var kann henda ikkje det besta grunnlaget fyre eit slikt påstand.

5 Usemja

I ei innføringsbok på detta stiget byr ein halda seg til det som er visst og uumstridt. Nokre stader gjev Berg seg lika fullt inn på gruningar, og i minsto tvo stader er eg usamd med den grunen han legg fram. Fyrsta fallet er det når Berg læt på at «det er tydeleg at det latinske alfabetet har vore den viktigaste modellen» fyre runorekkjo (s. 31). I røyndi er detta myket umstridt, sjå dryftingi og tilvisingar hjå Düwel (2008: 175–181) og Barnes (2012: 9–15).

Den andre staden er i dryftingi av eit domsbrev frå Veøy i Romsdal i 1439, der varaordet i 1.et. er stavat ⟨*æjk*⟩ (s. 101). Berg dømtar at «uttalen var *eig*», og der stavegjerdi med *-k* er «frå skrifttradisjonen». Jamvel um det godt kann vera so (det kann me aldri få greida på), er det vandt å sjå korso Berg kann vera so viss um det. Når me veit at grannamåli på Nordmøre hev haldet på *-k* i detta

varaordet fram til våre dagar (Indrebø 2001: 119), er det fulla ikkje so orventes at det enno stod ein *-k* der i romsdalsk fyre 550 år sidan.

6 Norsk og nynorsk

I innføringsbøker um den norska målsogo var det sedvanen å segja «nynorsk» fyre tidbolken og målstiget etter gamalnorsk og millomnorsk (Hægstad 1924; Indrebø 1947). Då talade dei um nynorskt talamål, dei nynorske målføri og nynorskt bokmål. Men dei som ritade på norsk-dansk, tok til å segja «moderne norsk» i staden. Myket av grunnen til det låg fulla i ynsket å kunna få med det norsk-danska talamålet og bokmålet i umgripet. Kvat ugreida denne nya gjerdi hev ført til, ser me i nya målsogobøker. Der kann dei på eina sido umgripsfesta «moderne norsk» til målet som er framvakset or gamalnorsken, men samstundes føra upp ordskap or det norsk-danska bokmålet til døme på «moderne norsk», endå desse ordskapi hev opphavet sitt i dansk, ikkje gamal norsk (sjå t.d. Torp og Vikør 2014: 17, 90). Det er slikt som gjerer at næmingar i dag trur det norsk-danska bokmålet ættar frå gamalnorsken (Stausland Johnsen 2019: 124).

Dimed er det godt å sjå at Berg tek upp atter det gamla umgripet «nynorsk» fyre målstiget etter millomnorsk (s. 23–24). Men når det kjem til stykket, er det lika vel «moderne norsk» som gjeng atter i boki i staden. Grunnen til det er at «‘nynorsk’ [...] må ikkje forvekslast med det moderne skriftspråket nynorsk. For å unngå samanblanding kan me kalla den siste perioden ‘moderne norsk’» (s. 24). Men ei slik samanblanding ovrar seg berre um ein sjølv ikkje er skilleg i ordleggingi si. Er so han treng å skilja ut skriftmålet frå målføri, du vil segja, er det berre å segja *nynorskt skriftmål* og *nynorske målføre*, og det skal vera uråd å blanda deim i hop då (sjå t.d. Stausland Johnsen 2019). Når eg les målsoga fyre næmingarne, segjer eg berre «nynorsk» um målstiget, og eg hev aldri røynt at næmingarne hev vanskar med å venja seg til det.

Merke på at Berg legg sitt til at umgripet «nynorsk» vert uskilleg, kjem fram sume stader i boki:

I eitt ord finst [*u-oml*joden] framleis i nynorsk, nemleg *barn.SG – born.PL*, men nokre dialektar har den same vekslinga i fleire ord, som *vavn – vovn* og *land – lond* (s. 38).

Her skapar Berg ein motsetnad millom «nynorsk» og «dialektar». Men målføri er nynorske òg, so den einaste visi å skyna denne setningi på er at Berg i detta høvet vil at «nynorsk» berre skal vera namnet på det nynorska bokmålet. Med

di kann lesaren lett verta undren, sidan me fyrr hev leset at «nynorsk» er namnet på målstiget, og at me ikkje må mistaka «nynorsk» fyre namnet på skriftmålet.

Eit annat døme kjem på s. 62:

I nynorsk kan alle inkjekjønnsord bøyast på same måte som *hus*, men tre ord har frameis valfritt svak bøying: *auga*, *øyra* og *hjarta*.

Det er langt fleire en desse try inkjekynsordi med linn bøyging i dei nynorske målføri (Aasen 1864: 154), so her lyt me på nytt lesa «det nynorska bokmålet» i namnet «nynorsk».

Bak i boki gjeng Berg endå eit stig lenger. Her fær me høyra at «[i] moderne norsk er [kasus] berre relevant for pronomen» (s. 137), jamvel um me fyrr på s. 99 fekk vita at «[i] ein del dialektar finn me dessutan eigne dativformer av substantiv i bunden form og av nokre determinativ». Her kann det låta som målføri ikkje høyrer under «moderne norsk» helder. Lagt saman kann det synast som «norsk», sama um det vert kalla *nynorsk* eller *moderne norsk*, fyrst og fremst skal vera namnet på bokmålet, og so er målføri våre nokot annat som kjem attåt. Det er ei vanleg folkaleg syn at bokmålet er det rettelega målet og at talamålet kjem i andra rekkjo, men ei vitskapleg innføringsbok byr ikkje nora ei slik syn.

I setta hovudstykket i boki kjem Berg inn på sogo åt namnet *norsk*. I gamalnorsk fanst ikkje detta ordskapet, men dei hadde ordet *norrønn*, som tydde ‘norsk; or Norig’. Berg ritar so at «på 1300-talet dukkar *svensk* og *dansk* opp som språknamn, og står då i motsetjing til norrønt» (s. 126). Han segjer ikkje kvat han byggjer på her, men det er likt til å vera hans eget stykke frå 2016, der han tek eit myket større atterhald (2016b: 41):

[T]his identification of Swedish and Danish *should imply* that *norróna* now took on the specific meaning ‘West Norse’, i.e. the language of Norway and the Atlantic islands (mi utmerking).

I dei bokstykki Berg viser til, målber ikkje ordi *svensk* og *dansk* nokot motstykke til *norrønt*. Men Berg dømtar at sjølva tilværet av ordi *svensk* og *dansk* i dei landi er merke på at dei laut hava eit annat ord fyre talamålet i Norig. Det er uvisst. Korso kann me vita at svearne på den tidi ikkje totte nordmennerne talade «svensk» elder «dansk» au? I alle høve er detta altfor uvisst til at eit slikt atterhaldslaut påstand høyrer heima i ei innføringsbok.

Berg kann fortelja at «[s]iste gongen dette språknamnet [d.e. *norróna*] er bruka i norske kjelder, er i 1436», og at «fyrste gong namnet ‘norsk’ om språket» kjem upp, er i 1486 (s. 126–127). Men her læt det som me talar um tvau heilt ulike namn, og myket av ordsogo kjem burt når me ikkje fær vita at ordet *norsk* etter alt å døma er sama ordet som *norrøn*, berre at etterfestet *-sk* er pålagt: *norrónn* > *noren* + *-sk* > *nornsk* > *norsk* (Hægstad 1910; 1915).

Det finst nokre millomalderbrev frå åri fyre kyrkjoboti i 1537 der det stend at det vart haldna messor i Norig på «norsk» og «dansk». Berg tek det til merke på at dei ikkje skilde so grant millom desse måli på den tidi, sidan det i både høvi gjeld messor på «morsmålet» (s. 127). Kvat Berg legg i «morsmålet» her, er uvisst. Er det norsk elder dansk? I alle høve er det vandt å sjå kvifyre det ikkje spyrst um messor på både norsk og dansk her. Er det uråd at sume prestarne var norske og heldt messor på norsk, og sume var danar som heldt deim på dansk (jf. Holm 2020: 140)?

7 Prenteveilor

Suma prenteveilor er det i boki, mest i dei gamalnorske ordi. Her er dei eg gádde. Gamalnorsk: *dyrð* f. *dýrð* (s. 58, 72), *fót* f. *fótr* (s. 60), *vikur* f. *vikur* (s. 62), *lyð* f. *lýð* (s. 72), *syndi* f. *sýndi* (s. 72), *síða* f. *síða* (s. 75), *firir* f. *fyrir* (s. 75–76), *lǫligum* f. *lǫgligum* (s. 76). På s. 72 stend *Dávíðs* og *Davíðs* um einannan. Nynorsk: *lageleg* f. *lagleg* (s. 16), *villa* f. *vilja* (s. 67), *tiende* f. *tiend* (s. 79). I tilvisingarne bak i boki er *Hå-* sett fyre *Hø-*.

På s. 68 må det vera ein glepp, på gjerd, når Berg skal greida ut korso varaordet *ér* vart *þér*. Som kjent er, kjem *þ-* frá segnordendingi *-ð* når ho stod framfyre varaordet: *komið ér* > *komi þér* (Noreen 1923: 311). Den utgreidingi er det uråd å få tak på når Berg legg det fram soleides: «*ságuð þér* ‘såg de’ > *ságuðer*». Her hev varaordet skapet *þér* med *þ-* alt til å byrja med – det skulde fulla stadet *ér*? Elles er det ug Reidt fyre næmingen å skyna kvifyre det etterhengda varaordet *ér* misser sjølvljodlengdi si på s. 68 (*ságuðer*) når varaordet *mér* ikkje gjerer det på s. 67 (*ságumér*).

8 Utgang

Boki *Språket som vart norsk* kann vandalaust havast på grunnstiget i norsk målsoga på allskularne, men då krevst det at fyrelesaren finn ei onnor bok fyre målsogo etter 1814. Skal denne boki vera besta valet på eit grunnskeid, burde ho førast fram til notidi. Næsta utgjevi må òg retta upp dei mistaki som er upptalde

i detta ummælet (sjå bolk 3), og helst skifta ut dei ulaglege og misvisande dømi nemnde i bolk 4 her. Ho vert òg hævare fyre næmingarne um lesestykki fær fleire ordtydingar og merknader med seg, og um Berg berrlegg dei kjeldorna han hev nøytt.

Tilvisingar

- Alnæs, Ivar. 1925. *Norsk uttaleordbok*. 2. utg. Utgitt av Bymålslaget. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Barnes, Michael P. 2012. *Runes. A handbook*. Woodbridge: Boydell Press.
- Benediktsson, Hreinn. 1964. Old Norse short *e*: One phoneme or two? *Arkiv för nordisk filologi* 79, 63–104.
- Berg, Ivar. 2013. Ummæle av Agnete Nesse *Innføring i norsk språkhistorie*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 31(2), 290–297.
- . 2016a. Ummæle av Ernst Håkon Jahr *Language planning as a sociolinguistic experiment. The case of modern Norwegian og Språkplanlegging og språkstrid. Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 34(1), 107–116.
- . 2016b. The making of the Scandinavian languages. *Metalinguistic perspectives on Germanic languages. European case studies from past to present*. Gijsbert Rutten og Kristine Horner styrde. Historical sociolinguistics 4. Oxford: Peter Lang, 35–55.
- Berulfsen, Bjarne. 1969. *Norsk uttaleordbok*. Utgitt av Bymålslaget. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Brøndum-Nielsen, Johs. 1935. *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling*. Band 3: *Substantivernes Deklination*. København: J. H. Schultz.
- Düwel, Klaus. 2008. *Runenkunde*. 4. utg. Sammlung Metzler 72. Stuttgart: J.B. Metzler.
- Harsson, Margit. 2010. *Leksikon over norske rud-namn frå mellomalderen*. Oslo: Novus.
- Hoel, Kåre. 2019. *Bustadnavn i Østfold*. Band 18: *Trøgstad*. Tom Schmidt styrde. Oslo: Novus.
- Hoff, Ingeborg. 1946. *Skjetvemålet. Utsyn over lydvoeksteren i målet i Skiptvet i Østfold i jamføring med andre østfoldske mål*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Historisk-filosofisk klasse. 1946 1. Oslo: Jacob Dybwad.
- Holm, Thorgeir. 2020. Målbrotet på 1500-talet. *Norsk Årbok*, 118–146.

- Hægstad, Marius. 1910. Upphavet til ordet „norsk“. *Maal og Minne*, 51–52.
- . 1915. Smaating or maalsoga. *Maal og Minne*, 167–169.
- . 1924. *Norsk målsoga for skule og heim*. 4. utg. Norske folkeskrifter 22. Oslo: Noregs ungdomslag og student-mållaget.
- Indrebø, Gustav. 1947. *Norsk målsoge*. 3. utg. Bergen: A.S Lunde & Co.
- . 2001. *Norsk målsoga*. 2. utg. Bergen: Norsk bokreidingsforlag.
- Jahr, Ernst Håkon (styr.). 1990. *Den store dialektboka*. Oslo: Novus.
- . 2019. *Språkplanlegging og språkstrid. Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. 2. utg. Oslo: Novus.
- Mæhlum, Brit og Unn Røyneland. 2012. *Det norske dialektlandskapet. Innføring i studiet av dialekter*. Cappelen Damm Akademisk.
- Mørck, Endre. 2016. Syntaks. *Norsk språkhistorie*. Band 1: *Mønster*. Helge Sandøy styrde. Oslo: Novus, 317–445.
- Nesse, Agnete. 2013. *Innføring i norsk språkhistorie*. Cappelen Damm Akademisk.
- NO = *Norsk ordbok*. 1966–2016. *Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. Alf Hellevik styrde. 12 band. Oslo: Det norske samlaget.
- Noreen, Adolf. 1923. *Altnordische grammatik*. Band 1: *Altisländische und altnorwegische grammatik (laut- und flexionslehre) unter berücksichtigung des urnordischen*. 4. utg. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte 4. Halle (Saale): Max Niemeyer.
- Papazian, Eric og Botolv Helleland. 2005. *Norsk talemål. Lokal og sosial variasjon*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Rygh, O. 1897. *Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision*. Band 1: *Gaardnavne i Smaalenenes Amt*. Kristiania: Cammermeyers Boghandel.
- Sandøy, Helge (styr.). 2015. *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*. Oslo: Novus.
- Schmidt, Ludwig. 1885. *Zur Geschichte der Langobarden*. Leipzig: Gustav Fock.
- Seip, Didrik Arup. 1955. *Norsk språkhistorie til omkring 1370*. 2. utg. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Skjekkeland, Martin. 1997. *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skomedal, Trygve. 1971. Vokalsystemet i Sætedalsmålet. *Mål og namn. Studiar i nordisk mål- og namnegransking*. Hallvard Magerøy og Kjell Venås styrde. Oslo: Universitetsforlaget, 291–306.

- Sonderegger, Stefan. 2003. *Althochdeutsche Sprache und Literatur. Eine Einführung in das älteste Deutsch. Darstellung und Grammatik*. 3. utg. de Gruyter Studienbuch. Berlin: Walter de Gruyter.
- Stausland Johnsen, Sverre. 2019. Grunnleggjande spørsmål om språkending og norsk språkhistorie. Ein omtale av *Norsk språkhistorie I – Mønster*. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 37(1), 77–138.
- Torp, Arne og Lars S. Vikør. 2014. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 4. utg. Oslo: Gyldendal.
- Tremblay, Xavier. 2003. *La déclinaison des noms de parenté indo-européens en -ter-*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 106. Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck. Abteilung Sprachwissenschaft.
- Vanvik, Arne. 1985. *Norsk uttaleordbok. A Norwegian pronouncing dictionary*. Fonetisk institutt. Universitetet i Oslo.
- de Vries, Jan. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. 2. utg. Leiden: E. J. Brill.
- Aasen, Ivar. 1864. *Norsk Grammatik*. Omarbeidet Udgave af „Det norske Folkesprogs Grammatik“. Christiania: P. T. Mallings Forlagsboghandel.
- . 1873. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Omarbeidet og forøget Udgave af en ældre „Ordbog over det norske Folkesprog“. Christiania: P. T. Mallings Boghandel.

Sverre Stausland Johnsen
Universitetet i Oslo